

DÜRZİLİK

ve H. Blanch'in İbrâniçe *Ha Druzîm* (Kudüs 1938) adlı eserleri de konuya dair önemli çalışmalar arasındadır. Abdurrahman Bedevî'nin mezhebin ortaya çıkışı, gelişmesi, takıyyeye yönelmesi, kutsal risâleleri, çeşitli yazmaları, bulundukları kütüphaneler ve günümüzdeki durumları hakkında geniş bilgiler ihtiva eden *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn* (Beyrut 1973), M. Ahmed el-Hatîb'in, fırkanın inanç ve ahlâkî tatbikatını ele alan monografik çalışması *'Akîdetü'd-Dürûz* (Amman 1400/1980) ile İslâm dünyasında ortaya çıkan bâtinî fırkalar arasında Dürzîliğe geniş yer veren *el-Harekâtü'l-Bâtîniyye fi'l-Âlemi'l-İslâmî* (Amman 1404/1984) adlı eserleri ve Mustafa Gâlib'in *el-Harekâtü'l-Bâtîniyye fi'l-İslâm*'ı konu ile ilgili önemli araştırmalardır. İzmirli İsmail Hakkı'nın, mezhebin kutsal risâleleri ve özellikle de Sacy'den faydalanan fırkayı bir bütün olarak ele alıp incelediği "Dürzî Mezhebi" adlı makalesi ise (*DİFM*, I, sy. 2, s. 36-99; II, sy. 3, 177-234) Türkçe'deki en geniş çalışmadır.

Dürzî kutsal risâlelerinde geçen isim ve tabirleri açıklayan ve Şeyhülukkâl Nâsirüddin el-İd (ö. 1129/1716) tarafından kaleme alınan *ed-Dürretü'l-muqî'e* bu konuda önemli bir eserdir (N. M. Abu Izzeddin, s. 237). Mezhep mensupları arasındaki evlilik ve boşanma konusunu ele alan N. Alamuddin ve P. Starr'ın *Crucial bonds, Marriage among the Lebanese Druze* (New York 1980) ve A. Layish'in *Marriage, Divorce and Succession in the Druze Family* (Leiden 1982) adlı eserleri de sahalarında hazırlanmış ciddi araştırmalardır.

BİBLİYOGRAFYA:

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 80; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 314-317, 513; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), IV, 379-381; Ebü'l-Ferec [İbnü'l-İbrî], *Târîhu muhtaşarî'd-düvel*, Beyrut, ts., s. 180; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Beyrut 1970, XII, 9; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, Kahire 1383/1963, III, 426-427; XIII, 248-249; Makrîzî, *el-Hıta*, II, 253; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1933, IV, 178-184, 248; Himyerî, *er-Ravzü'l-mî'âr*, s. 450; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 601; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, II, 84-87; III, 266-269; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 192-195; S. de Sacy, *Exposé de la religion des Druzes*, Paris 1838, I, 15-17, 165-190; II, 101, 227-259, 297-384, 651-686, 696-706; *Sicill-i Osmânî*, II, 61; Bustânî, *DM*, VII, 671-677; Philip K. Hitti, *The Origins of the Druze People and Religion*, New York 1928, s. 2, 4, 5, 8, 11-12, 19, 21-27, 33-37, 39-41, 50-54; Mihâil Beg Şerubim, *et-Tâlid fî mezhebi ehli't-*

tevḥîd, Kahire, ts., s. 4-5, 9-10, 12, 14, 21-22; M. Abdullah İnân, *el-Hâkim-Bi'emrillâh ve es-rârü'd-da'veti'l-Fâtûmiyye*, Kahire 1937; Emîn Muhammed Talî, *Aşlû'l-Muvahḥidîn ed-Dürûz ve uşlûhüm*, Beyrut 1961, s. 11, 91-98, 121-152; M. Kâmil Hüseyin, *Tâ'ifetü'd-Dürûz*, Kahire 1962, s. 76-79, 114; C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi* (trc. Neşet Çağatay), Ankara 1964, I, 150, 305-306; Abdullah en-Neccâr, *Mezhebü'd-Dürûz ve't-tevhîd*, Kahire 1965; Sâmi Nesîb Mekârim, *Eḳvâ'âla mesleki't-tevhîd*, Beyrut 1966, s. 24-25, 72-73, 128; a.mlf., *The Druze Faith*, New York 1974, s. 1-4, 18-20, 25, 27-28, 41-49, 51-52, 53-58, 83-88, 113; M. Kürd All, *Ḥıtaṭü's-Sâm*, Beyrut 1969, VI, 263-268; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1973, II, 509-516, 583-620, 658-665, 675-761; J. N. Hollister, *The Shi'a of India*, London 1979, s. 232-233; Mustafa Gâlib, *Târîhu'd-da'veti'l-İsmâ'îliyye*, Beyrut 1979, s. 221-227, 241; a.mlf., *el-Harekâtü'l-Bâtîniyye fi'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-Arabî), s. 241, 251, 263; Ahmed el-Fevzân, *Eḳvâ'âle'l-'akîdeti'd-Dürziyye*, Beyrut 1399/1979, s. 35-46, 61-67, 72-77; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtûmiyye*, Kahire 1981, s. 354-367; A. Layish, *Marriage, Divorce and Succession in the Druze Family*, Leiden 1982, s. 98-99, 103, 105, 108-109, 138-141, 220, 361-363; E. Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İstanbul 1983, s. 169-176; M. Ahmed el-Hatîb, *el-Harekâtü'l-Bâtîniyye fi'l-Âlemi'l-İslâmî*, Amman 1404/1984, s. 201-224, 269, 272-277, 297; N. M. Abu Izzeddin, *The Druzes*, Leiden 1984; Mustafa eş-Şek'a, *İslâm bilâ mezâhib*, Kahire 1407/1987, s. 272 [Dürzî siyasî lideri Kemal Canbolat ile mülâkat], a.e., s. 273 [Dürzî Şeyhülaklı M. Ebû Şakrâ ile mülâkat]; Brenton Betts, *The Druze*, New Haven 1988; İzmirli İsmail Hakkı, "Dürzî Mezhebi", *DİFM*, I, sy. 2, s. 70-79; II, sy. 3, s. 214-234; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Dürzî Tarihine Dâir Notlar", *TD*, VII/10 (1954), s. 143-156; a.mlf., "Canbulat", *İA*, III, 22-23; a.mlf. — M. Tayyib Gökbilgin, "Dürzîler", a.e., III, 665-680; E. Toftbek, "A Shorter Druze Catechism", *MW*, XLIV/1 (1954), s. 38-42; J. Robertson Buchanan, "The Druzes: Their Origins and Development to the Zenith of Their Power under Fakhr al-Dîn II", *Transactions*, XIX, Leiden 1963, s. 41-51; Gordon Roberts, "The Druzes - A Community Apart", *Middle East International*, XXVI, London 1973, s. 23-25; David R. W. Bryer, "The Origins of the Druze Religion", *Isl*, LII (1975), s. 47-48, 239-262; LIII (1976), s. 5-27; H. Kindermann, "Tennûh", *İA*, XII/1, s. 162-167; M. Cavid Baysun, "Ma'n", a.e., VII, 268-272; M. G. S. Hodgson, "Durûz", *El*, II, 631-634; *The Illustrated Encyclopedia of Mankind*, London 1978, V, 523-526.

MUSTAFA ÖZ

DÜSTUR

(bk. ANAYASA).

DÜSTUR

(دستور)

Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti'nde ve kuruluşundan itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nde kabul edilen kanun, nizamnâme ve diğer hukukî mevzuatı bir araya getiren resmî külliyyat.

Tanzimat döneminde hazırlanmış ve kabul edilmiş olan kanun ve nizamnâmeleri resmî bir kitap içinde bir araya getirme zarureti hissedilince ilk defa 1267'de (1851), Tanzimat'ın başlangıcından o tarihe kadarki hukukî mevzuat 142 sayfalık isimsiz bir kitapta toplandı. Şâban 1279'da (Şubat 1863) Cevdet Paşa'nın gayretleriyle, kabul edilen yeni kanun ve yönetmelikleri eklemek, yürürlükten kaldırılanları çıkarmak suretiyle ilk defa *Düstur* adıyla bir kitap meydana getirildi (*Tezâkir*, IV, 74). Zilhicce 1282'de de (Mayıs 1866) o tarihe kadar kabul edilen kanun ve nizamnâmeler eklenip yürürlükten kaldırılanlar çıkarıldı ve *Düstur* ikinci defa neşredildi. Daha sonra yeni ilâve ve çıkarmalarla 1289 (1872), 1290 (1873), 1293 (1876) ve 1296 (1879) yıllarında I, II, III ve IV. cilt *Düstur*'lar yayımlandı. 1299'da (1882) IV. cildin ikinci baskısı yapıldı. 1296'dan (1879) 16 Safer 1302'ye (5 Aralık 1884) kadar kabul edilen kanun, nizamnâme ve tâlimatnâmeler dört zeyil halinde (1, 2 [1299], 3 [1300], 4 [1302]) neşredildi. Bu tarihten II. Meşrutiyet'e (1908) kadar olan dönemdeki mevzuat uzun süre yayımlanmamış, ancak Cumhuriyet'in ilânından sonra Ankara'da 1937'den itibaren birinci tertibin V (1937), VI (1939), VII (1941) ve VIII. (1943) ciltleri olarak neşredilmiştir.

II. Meşrutiyet'ten itibaren çıkan hukukî mevzuatın yayımına ise Meşrutiyet'ten sonra devam edilmiştir. 1 Temmuz 1324'ten (14 Temmuz 1908) 23 Nisan 1923 tarihine kadarki hukukî mevzuat ikinci tertip *Düstur*'un muhtevasını oluşturmuştur. İlk cildi 1329'da (1911) yayımlanan bu tertibin tamamı on iki cilttir. İkinci tertip *Düstur*'da kanun, nizamnâme ve diğer mevzuat, padişah tarafından tasdik tarihi esas alınarak sıralanmıştır. Bu tertipte kanun ve nizamnâmelerin yanı sıra devletler arası antlaşma ve sözleşmeler, umumi mukaveleler, cemaat reislerinin beratları da *Düstur*'a ilâve edilmiştir. Ayrıca ikinci tertip *Düstur*'da, bu dönemde kabul edilmiş olmakla birlikte *Düstur*'un yayımlanma

aşamasında yürürlükten kalkmış mevzuata da yer verilmiş, böylece birinci tertipte takip edilen yol terk edilmiştir. Bu arada 1302-1336 (1884-1918) yılları arasındaki boşluğu doldurmak amacıyla 15 Muharrem 1289 - 8 Receb 1325 (25 Mart 1872 - 17 Ağustos 1907) tarihleri arasında kabul edilmiş, ancak birinci ve ikinci tertip *Düstur*'lara alınmamış yetmiş iki kanun, nizamnâme ve tâlimatnâmeyi içine alan tek ciltlik bir mütemmim yayımlanmıştır (İstanbul 1335 / 1333 r.).

Yeni Türk devletinin hukukî mevzuatı üçüncü tertip *Düstur*'u oluşturmıştır. 23 Nisan 1920 - 27 Mayıs 1960 tarihleri arasındaki mevzuat Ankara'da yine yılda bir cilt olmak üzere kırk bir cilt halinde yayımlandı. Üçüncü tertipten itibaren *Düstur*'da kanun ve nizamnâmeler, devletler arası sözleşme ve antlaşmalar, tekel hakkı tanıyan sözleşme ve imtiyaznâmeler, kanunların yorumuyla ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi kararları, nizamnâmelerin yorumuyla ilgili Danıştay kararları, bakanlar kurulunca onaylanan sözleşmeler, Yargıtay ihtidadi birleştirme kararları yayımlanmaktadır.

27 Mayıs 1960 - 1 Kasım 1961 arası 27 Mayıs İhtilâli dönemi mevzuatı bir ciltte dördüncü tertip olarak toplanmıştır. 1 Kasım 1961'den başlayıp halen devam etmekte olan beşinci tertip *Düstur*'da yılda bir cilt olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin hukukî mevzuatının yayımlanmasına devam edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevdet, *Tezâkir*, Ankara 1986, IV, 74; *Düstur*, Birinci tertip, c. V, İkinci tertip, Üçüncü tertip, Dördüncü tertip, Beşinci tertip mukaddimeleri.

M. AKİF AYDIN

DÜSTÜRNÂME-i ENVERİ

(دستورنامہ انوری)

XV. yüzyılda yazılmış
manzum tarih.

XV. yüzyıl ortalarında yaşadığı anlaşılan Enverî tarafından kaleme alınmıştır. Müellifin hayatı hakkında bilinenler tamamen kendi eserine dayanır. Tam künyesi bilinmediği gibi Enverî adı da onun mahlasıdır. *Düstûrnâme*'nin mukaddime ve metninden anlaşıldığına göre Enverî Arapça, Farsça öğrenmiş, zamanının ilimlerini bir dereceye kadar tahsil etmiş, bu arada bazı tarih kitaplarını okumuş orta derecede bir şairdir. Eserin mukaddimesinde, Fâtih Sultan Mehmed

adına daha önce *Teferrücnâme* adıyla bir tarih kitabı kaleme aldığını yazan (s. 4) Enverî, daha sonra da hâmisî Mahmud Paşa adına *Düstûrnâme*'yi hazırladığını, onun ve Fâtih'in maiyetinde birçok sefere katıldığını belirtir. Gerçekten eserin birçok yerinde ifade ettiği gibi 866 (1461-62) yılında Eflak seferine katılmış, Midilli adasının fethinde hazır bulunmuş, hatta fetih sonrası ilk ezanı okumuş, ertesi yıl da Bosna seferine ve Yayça muhasarasına iştirak etmiştir (s. 100 vd.).

Enverî *Düstûrnâme*'yi Zilhicce 869'da (Ağustos 1465) telif etmiş (s. 108), telif sebebini ise belirtmemiştir. Ancak eserin yaridan fazlasını oluşturan Aydınoğulları tarihi, özellikle Umur Bey'in (1334-1348) gazâ ve fetihlerinin geniş olarak anlatılması kitabın yazılmasının başlıca sebebi olduğu söylenebilir.

Mesnevi tarzında yazılan ve 3730 beyitten ibaret olan eser, esas olarak bir mukaddime ile üç ana bölümden oluşmaktadır. Mahmud Paşa'ya ithafın ve fihrist kısmının yer aldığı mukaddimeden sonra gelen ana bölümlerden birincisi peygamberler ve İslâm tarihine dair olup kendi içinde "bab" adı altında on yedi kısma ayrılmaktadır. Bu bablarda kısaca peygamberlerden, Pişdâdiler, Keyânîler, Eşkânîler, Sâsânîler, Hz. Muhammed, Hulefâ-yi Râsîdin, Ermevîler, Abbâsîler, Saffârîler ve Sâmânîler'den, Gaznelîler, Deylemîler, Kuhistan melikleri yani İsmâîlîler, Selçuklular, Salgurlular, Hârizmşahlar ve Moğollar'dan bahsedilmektedir. On yedinci babın sonunda ebced hesabıyla meşhur olayların tarihlerine delâlet eden manzum tarihler yer almaktaysa da bunların çoğu yanlıştır. Eserin ikinci ve en uzun ana bölümü on sekizinci bab olup burada Aydınoğulları Beyliği'nin tarihçesi, özellikle Umur Bey'in gazâ ve fetihleri anlatılmaktadır. Son dört bab ise eserin üçüncü ana bölümünü oluşturmaktadır. Bunlardan on dokuzuncu babda özellikle Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın (ö. 1357) Rumeli'deki fetihleriyle 1402 Ankara Savaşı ve sonrası hadiseleri olmak üzere Fâtih'e kadar gelen devrin önemli olayları, yirminci babda 1464 ortalarına kadar Fâtih Sultan Mehmed devri olayları anlatılmıştır. Son iki bab Mahmud Paşa'nın seferleriyle methine tahsis edilmiştir.

Düstûrnâme-i Enverî'nin başlıca kaynağı Beyzâvî'nin (ö. 685 / 1286) *Nizâmü't-tevârih*'idir. Selçuklular kısmını yazar-

ken Garsünnî'ne Muhammed b. Hilâl es-Sâbî'nin tarihiyle bunu ihtisar eden Sibt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân*'ını kullanan Enverî ayrıca Zonaras, Cédrenos ve Glykas gibi Bizans tarihçilerinin eserlerinden de faydalanmış olmakla birlikte yine *Nizâmü't-tevârih*'i esas almıştır. *Düstûrnâme*'nin en önemli ve en geniş bölümü olan Aydınoğulları'na dair on sekizinci babın kaynağı için Enverî, Umur Bey'in ümerâsından Hâce Selmân'ın dışında (s. 20, 57) herhangi bir kimseden söz etmez. Bu bölümün başlıca kaynağının Hâce Selmân'ın günümüze ulaşmayan destan tarzında bir eseri olduğu veya Enverî'nin bu zatın şifâhen verdiği bilgileri değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Osmanoğulları ile ilgili bölümü ise Semerkandî nisbeli bir müellifin yine günümüze ulaşmamış eserinden nakleden Enverî (s. 6) bu kaynağı hakkında da bilgi vermemektedir. Bu bölümü yazarken Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı mesnevisinin bir bölümünü teşkil eden *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*'ı ile Karamanî Mehmed Paşa'nın *Tevârihu's-selâtin* adlı eserini kullanması kuvvetle muhtemel olan *Düstûrnâme* müellifinin ayrıca tarihî takvimlerden faydalanmış olması da mümkündür.

Düstûrnâme'nin en önemli özelliği, Aydınoğulları tarihine dair ayrıntılı bilgi veren yegâne eser olmasıdır. On sekizinci babda verilen bu bilgilerin Bizans ve Latin kaynakları ile uygunluğu, özellikle Latin kaynaklarında pek kısa geçirilen olayları geniş olarak ihtiva etmesi, eserin sadece Anadolu için değil Akdeniz dünyası için de önemini arttırmaktadır. Ayrıca Selçuklu, Hârizmşah ve Moğol devletleriyle ilgili kısımlarda da başka kaynaklarda olmayan bilgiler bulunmaktadır. İlk Osmanlı tarihlerinden olması ve kaynağının günümüze ulaşmaması esere bu hânedan için de kaynak değeri kazandırmaktadır. Bu bölümün önemli konularından birisi de Osmanoğulları'nın aslı ve şeceresidir.

Eserin bugüne ulaşan iki nüshası mevcuttur. Bunlardan ilki Paris Bibliothèque Nationale'de kayıtlı olup (Ancien Fonds, nr. 250) bu nüshanın tarihî değeri olmayan ilkçağ'da kurulmuş bazı devletlerle ilgili kısımları hariç Selçuklu, Hârizmşah, Moğollar, Aydınoğulları ve Osmanlılar'la ilgili bölümleri Mükrimin Halil (Yınanç) tarafından önsöz ve girişsiz olarak eski harflerle 1928 yılında neşredilmiştir. Eser hakkında değerlendirmeler ve Ay-